

Posudek disertační práce Violy Pargačové: **Identita a základní náboženské orientace egyptských Koptů**

Disertační práce vznikla pod vedením prof. PhDr. Luboše Kropáčka, CSc. a byla předložena Na Filozofické fakultě UK, Ústavu Blízkého východu a Afriky v r. 2009. Má 244 stran vlastního textu + 55 stran příloh. Připojen je seznam pramenů a literatury, abstrakt v češtině a v angličtině.

I.

V první rozsáhlé kapitole autorka představuje historii koptské komunity v Egyptě od počátku křesťanství do současnosti, zejména také složité vztahy s islámským okolím po dobytí Egypta Araby v 7. století. V první části tohoto líčení shledává recenzent některé nejasnosti, nepřesnosti nebo nedůslednosti; ty zřejmě souvisejí s tím, že autorka pracovala s literaturou, jejíž autoři neinterpretují své prameny vždy stejně. Ale podstatněji jde o to, že samy prameny o počátcích křesťanství v Egyptě nemluví jednoznačně, resp. není jasné, co lze za relevantní pramen pokládat. Rámcově je možno předpokládat, že křesťanství pronikalo do Egypta velmi záhy, snad ještě dříve, než za Bar Kochby, možná jako jedna varianta judaismu (židokřesťanství), ale toto pronikání nebylo nijak systematické, plošné a v Egyptě vznikaly izolované komunity křesťanů různé orientace a navzájem asi dosti rozdílné. Za počátek organizované misie je vskutku nutno pokládat až působení biskupa Démétrie na přelomu 2. a 3. století. Tento obraz vcelku souzní s líčením autorčiným. – Autorka si všímá i vnějších podmínek, jež nástupu křesťanství přály – stigmatizace někdejších elit a vakuum vzniklé úpadkem tradičního kultu (18).

Pokud jde o rozchod egyptské církve s církví říšskou, uvažuje autorka realisticky, že v pozadí byla směs sporů ideových (věroučných) a mocenských pretencí jednotlivých patriarchátů, odpor proti centralismu Byzance (nebo i Říma), střezení principu „nevměšování“ do vnitřních věcí, k nimž v Alexandrii patřila například zvláštní tradice volby a ustanovování biskupů. V tomto světle se i údajný „monofyzitismus“ Koptů jeví spíše jako věroučná nuance, což potvrdila i dalekosáhlá shoda koptského patriarchy s Římem dosažená v r. 1973. Přijetí „nikajského pravověří“ nebylo v Egyptě problémem, už proto, že jeho nejdůležitější protagonist Athanasios byl patriarchou alexandrijským. (Není recenzentovi jasné, proč autorka opakovaně uvádí „koncil Nicejský 318-325“ – str. 26 - , když koncil byl svolán a zasedal r. 325). Všechny peripetie vztahů v souvislosti s koncilem Chalkedonským a inscenovanou roli Dioskorovu nelze a nebylo ani účelem dopodrobna analyzovat; autorka však správně naznačuje, že v pozadí mohl být také spor o míru podřazenosti mnišských komunit církevní hierarchii.

Jen na okraji bud'te namátkou zmíněny některé drobné nesrovnalosti, jež zřejmě souvisejí s literaturou různé provenience. Např. výraz „laičtí kněží“ (s. 29 aj.) je v našem prostředí *contradictio in adiecto* (jde zřejmě o kněze, kteří nejsou řeholníky, „světské kněze“); podobně (57n) „presbyter“ je označením „kněze“ atd. Šenuda III je jednou nazýván patriarchou, jindy papežem; obojí platí: Je papežem Alexandrie a patriarchou území misijního působení sv. Marka. Athanasiův velikonoční dopis stanovil kanonické knihy Nového (nikoli také Starého) zákona a jde o dopis z r. 367, ne 336 (s. 28).

II.

Jádrem práce však není tento přehled historie Koptů v Egyptě. Ten slouží jen jako rámec vlastní autorčiny teze, rozvedené v dalších kapitolách 2 – 4. Autorku vlastně více než historiografie faktů zajímá způsob, jakým Koptové sami vnímají a interpretují své dějiny, jejich vlastní „narrativ“, resp. jeho funkci a vliv na utváření koptské identity. Pro průzkum

této otázky zvolila v kap. 3 podrobnou analýzu spisů dvou autorů, jež pokládá pro své téma za reprezentativní; každý z nich podává odlišnou reflexi koptské historie. Řeholník Antúnijús al-Antúni svým idealizujícím výkladem podporuje oficiální výklad koptské církve; třebaže nechce příliš zdůrazňovat antagonismy s islámskou společností, přece jen je veden snahou vyzvednout specifické vysoké hodnoty koptské komunity, vzniklé v prvních křesťanských staletích a pronášené dějinami za cenu strádání a utrpení. V tomto smyslu má jeho kniha funkci apologie koptského svérázu. – Naproti tomu laický myslitel Mílád Hanná sleduje především myšlenku národní egyptské identity, do které sice koptská identita také patří, ale nikoli jako alternativa k většinové kultuře. Konstituovat identitu v parametrech náboženských specifik se mu jeví jako neblahé oslabení nadřazené ideologie pluralitního egyptského nacionalismu. Rozdíl obou přístupů je značný a citlivým ukazatelem odlišnosti je zde významnost, kterou oba autoři přikládají negativním stránkám dějin (útisk, pronásledování).

III.

Svou vlastní tezi naznačuje autorka na str. 76 zatím ještě jako hypotézu, jako *quod est demonstrandum*: I když v 9.-10. století definitivně zanikl koptský jazyk, „existuje ještě možnost, že koptská kultura a její hodnoty našly vyjádření... také prostřednictvím paralelního symbolického systému náboženství, koptského křesťanství a magie.“ Tuto myšlenku několika úvahami přibližuje v kapitole 2, kde si všímá spíše vnějších rámců uchovávání koptské identity, ale podrobně rozvádí a dokládá v kapitole 4 (Náboženství jako kulturní kód konstrukce kolektivní identity). Zde se podrobně zabývá náboženskými „*proprii*“ koptského křesťanství počínaje koptským tradicionalismem, přes typologii úcty ke světcům a světicím, posvátných míst a časů. Za velmi originální vstup do problematiky hagiografií pokládá recenzent autorčin rozbor 4 hagiografií současných světců a světic, kde Pargačová rozmyslně zvolila ukázky svatopisů dvou mužů – jednoho řeholníka a jednoho laika - a dvou žen – jedné řeholnice a jedné ženy v manželství. (Překlad těchto textů uvádí v příloze.) Na tomto materiálu zřetelně ukazuje, jak jsou tradiční *topoi* koptské tradice uchovávány živé a orientují v přítomnosti k určitým, s tradicí konformním, a přece dalekosáhle inovovaným vzorcům jednání a chování. Prototyp svatého jako především mučedníka je účinně transformován v postavu odříkavého, nekonzumního života a obětavé služby potřebným. (Myšlenku, že ideál světce koresponduje s ideálem „protestantské etiky“ převzala autorka od antropoložky S. Hasan, ale platí to jen částečně: protestantskou etiku charakterizuje to, co Max Weber nazval „vnitrosvětskou askesí“, jež odmítá odchod ze světa.) Nicméně myšlenka hodnoty martyria není opuštěna a slouží jako vzpruha v nerovnoprávném postavení koptské minority, jehož řešení by koptská církev nejraději viděla v modelu „občanské společnosti“ (str. 100).

Pargačová pochopitelně nemá v úmyslu podrobit tento zkoumaný materiál rozboru z hlediska teologie, religionistiky, psychologie náboženství apod. Takový rozbor by nepochybně přinesl některé zajímavé poznatky o religiózních typech a archetypech (např. houževnaté víry v zázraky apod.). Ale to není účelem předložené práce. Autorka rozbohem zkoumaného materiálu obklopila svou výchozí tezi o tom, že identita a kultura Koptů je zachovávána prostřednictvím náboženského systému kódů, s cílem prokázat její nosnost. Recenzent soudí, že se jí to podařilo.

Autorka ví, ale podle názoru recenzentova málo zdůrazňuje, že tato kontinuita kultury v diskontinuitě dějin není samopohybem, nýbrž výsledkem cílevědomých snah. Zejména reformní a modernizační snahy posledních patriarchů – zvýšený podíl laického živlu, žen (ordinované diakonky!), vzdělání a osvěta (nedělní školy, literatura), vstup do světa ekumeny – vedou k nepříjemné (ovšem také nepřipustné) otázce, zda bez tohoto impulzu by koptská kultura po staletích nezplaněla ve folklór a koptské křesťanstvo nepropadlo sebevědomí

zneuznané, avšak vědoucí elity, kterou okolní společnost si pěstuje jen jako Koptské muzeum. Buď jak buď: Jisté je, že reformní snahy významně přispěly k revitalizaci církve i kultury a do procesu jejího uchování vnesly nové aspekty na původním půdorysu.

IV.

Práce Violy Pargačové je výsledkem důkladného studia a také přímého styku se zkoumaným fenoménem při dvojitým terénním výzkumu, který autorka podnikla v letech 2000-2001 a 2002-2003. V úvodu svého pojednání představuje nejdůležitější literaturu, o kterou se opírala. (Kompletní seznam pramenů a literatury – jak relevantní neumí recenzent posoudit - uvádí v závěru práce na 9 stranách.) S literaturou pracuje obezřetně a jen zřídka, hlavně v nomenklatuře, podlehlá sugesci autorů nebo svých respondentů. Důsledně dokládá všechna svá tvrzení. Pouze ojediněle se pouští do přímé polemiky se svými literárními průvodci (nejostřeji s Markem Gruberem. str. 219).

Po stránce zpracování by někde práci prospělo sevřenější (stručnější) líčení, logičtější řazení odstavců a kapitol, aby se předešlo opakování. Práce je psána srozumitelným, korektním jazykem s minimem chyb v typografii, což je třeba ocenit zvláště s ohledem na nejednoduchou transkripci arabských jmen a pojmů. Má všechny formální náležitosti disertační práce.

Závěr

Ve své disertační práci osvědčila Viola Pargačová, že si osvojila metodiku i techniku vědecké rozpravy. Přesvědčivě zpracovala rozsáhlý materiál, získaný intenzivním studiem a originálním způsobem doložila svou výchozí tezi. Nečetné drobné chyby nesnižují významný přínos práce.

Recenzent doporučuje předloženou práci k obhajobě.

V Praze dne 30.3.2009

Prof. ThDr. Pavel Filipi